

ROSTÁS ZOLTÁN

A KÖZVETÍTŐ

ÉSZT-ROMÁN KAPCSOLAT MAGYAR LÁNCSZEM

Kétségtelen, a közép-kelet-európai tudományos és kulturális kapcsolatok történetében az erdélyi Váró György gesztusa egyedülálló. Az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmanak tagjaként, az ifjú jogász, több társával együtt, részt vett a Dimitrie Gusti (1880–1955) professzor vezette román Királyi Kulturális Alapítvány által szervezett falunevelő tanfolyamokon. Ez az összetett társadalmi beavatkozási stratégia szakított a hagyományos *kultúrunka* gyakorlatával. Az ott szerzett újszerű tudás birtokában 1936 nyarán, egy tallinni finnugor kongresszus alkalmával, a helyszínen tájékozódott az észti és a finn falumunka helyzetéről, az *Areng* (1933–1940) című észti szaklapban cikket közölt a román tapasztalatokról, majd a *Sociologie Românească* (1936–1043) hasábjain számolt be a baltikumi falumunkáról.

Mínt hogy ez a „háromszögű kommunikáció” nem volt az első kultúrákon átívelő kísérlet, úgy vélem, az előzményekről is röviden be kell számolnom.

E folyamat kezdeményezője, alighanem tudtán kívül, Lükő Gábor (1909–2001) volt, aki budapestiként, főleg Bartók Béla zenéjétől inspirálva, vállalta 1931-ben a bukaresti diákéletet, került kapcsolatba a már hét éve falukutatást végző Gusti-féle szociológiai iskola tagjaival. A tőlük szerzett tapasztalattal és támogatással alapozta meg a tudományos csángó-kultúrakutatást. Miután 1933-ban, az elmérgesedett román-magyar politikai viszonyok okán, kiutasították Romániából, pesti leveleiben román barátainak beszámolt a magyar tudományosság fejleményeiről és ugyanakkor vált – szóval és írással – a román monografikus szociológia népszerűsítőjévé.¹

Innen egyenes út vezetett a magyar szociográfusok romániai meghívásáig. Ez a szakmainak elképzelt utazás azonban Németh László részvétele miatt módosult, különösen pedig visszhangja a *Magyarok Romániában* című útirajz megjelenése után. Az író saját folyóirata, a *Tanú* hasábjain megjelent esszé² ugyanis, noha elismerően beszél Gustiról, illetve többé-kevésbé helyesen foglalja össze munkatársai tevékenységét, sokkal nagyobb hangsúlyt fektet erdélyi impresszióira, saját politikafilozófiai nézete kifejtésére és az erdélyi magyar elit bírálatára. Németh László esszéje öregbítette ugyan Gusti hírne-

¹ ROSTÁS Zoltán: *Szétriasztva. Beszélgetések a kilencvenegy éves Lükő Gáborral, ifjúkora dokumentumai között*, Pont Kiadó, Budapest 2019.

² NÉMETH László: *Magyarok Romániában, A tanú*, 1935.

vét, de szociológiai és falnevelői módszerei nem váltak ismertebbé a magyar közönség számára. Ugyanebben a időben nyugati kutatók is felkeresték Gustit, sőt gyakran terepkutatásokon is részt vettek. Ezek közül is kiemelkedik az amerikai Philip Mosely, aki írott nyomot hagyott maga után és kapcsolatban maradt Gusti munkatársaival a román szociológia háború utáni szétzúzásáig.³

A következő magyar vonatkozású fejlemény az erdélyi Váró György megjelenése a szociológiai ihletésű népnevelés porondján és baltikumai tapasztalatai felidézése.

Amikor a székelyudvarhelyi joghallgató bekapcsolódott az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmába, azt már felismerte, hogy a számukra oly fontos falumunka elkezdéséhez nélkülözhetetlen a Dimitrie Gusti vezette „Károly herceg” Királyi Kulturális Alapítvány tapasztalata, módszertana és közvetlen segítsége. A jó kapcsolat kialakításához az is hozzájárult, hogy mind az *Erdélyi Fiatalok*, mind pedig Gusti (más-más okok miatt) elhatárolták magukat a pártpolitikától. Gusti főleg azért vállalta a királyi alapítvány vezetését is, mert annak tevékenységébe semmilyen kormány nem szólhatott bele. (Mellesleg azért vállalta az oktatásügyi tárca vezetését⁴, mert a parasztpárt egyetértett az ő művelődéspolitikai programjával és nem fordítva.) Az szociológia intézményesítését megteremtő bukaresti professzort kilenc év terepmunka (és egy év oktatásügyi miniszterség) után nevezték ki az említett alapítvány élére, hogy újjászervezze annak tevékenységét, amely megrekedt a 19. századi ismeretterjesztés szintjén. Gusti, a kipróbált kollektív monografikus kutatási modelljére támaszkodva, új beavatkozási eljárást javasolt: a megcélzott falvakra szálljanak ki egy-két hónapra különböző szakképesítésű egyetemi hallgatók és már végzett szakemberek, hogy beindítsák a falu súlyos problémáinak az orvoslását. Ezek az alapítványi munkacsoportok (*echipák*) négy szinten avatkozhattak be a falu életébe: a *munkakultúra* (gazdálkodás, falufejlesztés), *egészségkultúra* (népbetegségek, csecsemőgondozás, táplálkozás), *északultúra* (téli tanfolyamok gazdáknak és asszonyoknak) és a *hitkultúra* (együttműködés a falu lelkészével) terén. Persze mindezt a falu aktív elemeinek a bevonásával, az öntevékeny kultúrotthon keretében végezték.

Nos, ezt a modellt sajátította el Váró György, nem pusztán könyvekből, hanem csoportvezetőket felkészítő tanfolyamon.

Amikor sor került az észtszországi kongresszusi kirándulásra, ezzel a tudással próbálta megismerni az ottani hasonló népművelési folyamatot, mert hiszen Grundtvig dániai mozgalma a 19. század óta európaivá terebélyesedett. Nem tudjuk pontosan, miként került kapcsolatba Váró az *Areng* (Fejlődés) című folyóirattal, de feltehető, hogy a tallinni kongresszuson kérték fel a cikk megírására.

³ ROSTÁS Zoltán: *Atelierul Gustian – o abordare organizațională*, Editura Tritonic, 2005.

⁴ Erről bővebben: ROSTÁS Zoltán: A fost Dimitrie Gusti (doar) un tehnician în guvernul țărănist?, *Sociologie Românească*, 1-2/2014, 7-17. p.

Váró György részvétele Tallinnban az V. Finnugor Kultúrkongresszuson meglehetősen talányos, mert az észtt-magyar- finn sokoldalú találkozó programjában még jele sem volt a kisebbségi részvételnek. A 20 szakosztály közül a 7., a „Szabad közművelődés szakosztálya” utalt olyan tematikára, amely megközelítette a Váróét. Csak észtt és finn előadások voltak bejelentve – általában a közművelődésről, közkönyvtárakról és az ifjúság munkavállalásairól. A legmeglepőbb, hogy a kongresszusnak kizárólag az észtt, magyar és finn kultúra vetületeit tárgyalták és nem találtam a programban más népek művelődési tevékenységére még utalást sem. Tény azonban, hogy mind az *Areng*, mind a *Sociologie Românească* megemlíti, hogy Váró Tallinnban előadást tartott az bukaresti Alapítvány *echipáinak* a tevékenységéről és tájékozódott az észtt és finn hasonló gyakorlatról.

Kétségtelen, hogy Váró beszámolója az észttai országok falumunkájáról érdekelhette a bukaresti szociológus-szerkesztőket, mert egészen más problematikát vetett fel, mint amivel az alapítványi *echipák* találkoztak a terepen. Dimitrie Gusti régi híve volt Grundtvignak, alkalmazta is az Alapítvány stratégiája kidolgozása során, de már a húszas években rádöbben arra, hogy népi egyetem megszervezése mellett nagy súlyt kell fektetni az elemi higiéniai feltételek javítására, a népbetegségek megfékezésére, a táplálkozási- és a munkakultúra megreformálására.⁵

De ez a folyóirat szám nemcsak a Váró beszámolója miatt tekinthető meglepőnek. Ebben ugyanis először jelent meg egy előzmények nélküli rovat: *Satele neamurilor vecine*, azaz a szomszédos népek falvai. Itt a Gusti-tanítvány Bakk Péter, aki a összekötője volt az *Erdélyi Fiataloknak*, magvas recenziókat közölt a következő kötetekről: A Pro Christo Diákok Háza Falukatató Munkaközösségének Tagjai: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*, Illyés Gyula: *Puszták népe*, Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*, Tomori Viola: *A parasztság szemléletének alakulása*, Balázs Ferenc: *A rög alatt*. Nyilván nemcsak magyarországi falvakról szóló könyvekről írtak, gyakoriak voltak a bolgár, szerb, csehszlovák és lengyel parasztságról szóló tudósítások.

Nos, ezek az újdonságok a *Sociologie Românească* hasábjain nem véletlenül jelentkeztek 1937-től: ettől az évtől vette át a folyóirat szerkesztését Anton Golopenția, aki két évvel korábban Berlinből megszervezte Németh László és társai romániai utazását, s akinek szívügye maradt a kelet-európai szociológiaiakkal való együttműködés kultiválása. E logika mentén hívtak meg az 1939-ben Bukarestbe tervezett 14. Nemzetközi Szociológiai Kongresszusra oly sok kelet-európai társadalomkutatót, amire korábban nem volt példa. Az már a történelem nyomora, hogy ez, az eredetinek, és a régió szempontjából hasznosnak ígérkező szakmai összejevetelt a II. világháború kitörése miatt nem tarthatták meg.

⁵ L.: STAHL, Henri H.: *Amintiri si gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, Editura Minerva, București, 1981.